

Türk Sosyalist Hareketinin Serencamı Üzerine (1908-1971)

I.

İkinci Meşrutiyet'in İlanından Millî Mücadele Dönemine Kadar Sosyalist Hareketler

Sosyalizm; insanın, insan tarafından sömürülmesini kabul etmeyen ve giderek şiddetini arttıran kapitalizme karşı ortaya çıkmış iktisadi bir görüştür. Bu görüş her ne kadar Karl Marx ile özdeşleşmiş olsa da fikrî kökenleri daha eskilere dayanmaktadır. Bu sebeple Marx'tan önceki sosyalistler "Ütopik Sosyalistler" olarak anılırken Marx'ın kendi fikirleri ile tahkim ettiği sosyalizm "Bilimsel Sosyalizm" olarak ele alınmaktadır. Buna aynı zamanda "Marksizm" de denmektedir.

Ütopik Sosyalistler, Sanayi Devrimi ile zenginlerin zenginleştiğini ve insanın insanı sömürdüğüne dikkat çekerek bu haksızlığın giderilmesi gerektiği ile ilgili romantik saptamalarda bulunmuşlardır. Bunların aksine Marx, Ütopik Sosyalizm'in çıkış noktasını kendisine baz alarak kapitalist sistemin nasıl yıkılabileceğine yönelik bilimsel çıkarımlar yapmıştır.¹ Marx'ın bu bilimsel çıkarımlarının kaynağında ise şu konulardaki okumaları belirleyici olmuştur: İngiliz Liberalizmi, Fransız Ütopik Sosyalizmi ve Alman Felsefesi...

Nihayetinde Hegel'i temele alan Marx, tarihin bir sınıf çatışmasından ibaret olduğunu kabul ederek sınıfsız toplum idealini entellektüel kimliğiyle ve ağıdalı diliyle anlatmış ve görüşleri, kapitalizmin zalimleştiği anlarda belirli topluluklarda makes bulmuştur. Lakin onun bu fikirleri kimi zaman hakikatle çarpışarak yeniden yorumlanmıştır. Bu sebeple Marksizm'in yamaları olarak kabul edebileceğimiz Leninizm, Troçkizm, Galiyevcilik, Stalinizm gibi birçok bilimsel sosyalizm yorumu ortaya çıkmıştır.

Sosyalizm fikrinin Osmanlı'ya ulaşması ise uzun bir süre almıştır. Saltanat ve hilafet gibi sarsılmaz bir otoriteyi temsil eden padişahların, kendi konumlarına tamamen zıt olan bu dünyevi fikri kabul etmesi elbette mümkün değildir. Bu sebeple sosyalizmin Osmanlı'da konuşulması, İkinci Meşrutiyet'in ilanına kadar çok kısık bir sesle olmuştur.

Sosyalist fikirlerin Osmanlı içerisinde makes bulunduğu topluluklar genel olarak gayrimüslimlerdir. Bilhassa Ermeni ve Bulgarlar arasında popüler olan sosyalizm, onların nazarında özgürlüğe giden yoldur. Zira Marksizm, sosyalizme giden yolda şiddet ve terör eylemlerini onaylamaktadır. Hınçak ve Taşnak Ermenilerinin Adana'da, Erzurum'da ve İstanbul'da gerçekleştirdiği terör olaylarına ilave olarak, Bulgar komitacıların Makedonya bölgesinde gerçekleştirdiği eylemler ve tacizler, Marksizm kapsamında meşru görülmektedir. İlk hedefleri otonom bir yönetim olan bu kliklerin nihai amacı, şüphesiz ki bağımsız bir Ermenistan ve Bulgaristan'dan daha azı değildir. Fakat burada Bulgar çetelerine bir parantez açmamız gerekmektedir zira Bulgar çeteleri bu dönemde Virhovistler ve Santralistler olarak ikiye ayrılmaktadır. Virhovistler, yabancı müdahalesini kabul eden ayrılıkçı grup olmakla

---

¹ Enver Emre Öcal, "Şefik Hüsnü Değmer'den İşçi Partisi'ne Aydınlik Hareketi'nin Tarihsel süreci", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, 2017, s. 3.

birlikte Santralistler, yabancı müdahaleyi kabul etmeyen "Makedonya, Makedonyalılarıdır!" şiarıyla hareket eden özerklikçi bir yapıdadır. Azınlıklar arasında Osmanlı'dan ayrılma konusunda en isteksiz olanlar ise Yahudilerdir zira Yahudiler buldukları hiçbir mevkide çoğunluğu oluşturamamaktadırlar. Bu durum da onların paylaşılan alanda yok sayılmasına sebep olmaktadır. Yahudilerin bu tutumu, kendi sosyalist oluşumlarında da net şekilde görülmektedir. Misal olarak 1909 yılında Yahudiler tarafından kurulan "Selanik İşçi Fırkası" sol görüşlü olup Osmanlı'ya bağlılığı savunan bir sosyalist kiktir.²

Türklerin sosyalizme yanaşması ilk olarak işçi hareketlerinde görünmektedir. İkinci Meşrutiyet döneminin liberalleşen ortamında sendikal hareketlerde bulunmuş ve Selanik, İstanbul ve İzmir'de grevler yapılmıştır. Bu grevler olumlu neticeler vermiş ve çalışanların maaşlarına zam yapılmış ve çalışma saatleri düşürülmüştür.³ Türklerin sosyal hayatlarındaki bu kıpırdanış, kendini siyasi mecrada da göstermeye başlamıştır ve nihayetinde 1910 yılında bu konuda ilk somut adım atılarak "İştirak" gazetesinin sahibi Hilmi tarafından "Osmanlı Sosyalist Fırkası" kurulmuştur. İştirak, anlam olarak "komünizm" kelimesinin Osmanlı literatüründeki karşılığıdır. Gazetenin sahibi Hilmi de buradan hareketle yıllar boyu "İştirakçi Hilmi" olarak anılmıştır. Gazetenin logosunun altında ise "Biri yer biri bakar, kıyamet bundan kopar" yazmaktadır.⁴ Lakin Osmanlı Sosyalist Fırkası, 1909'dan sonra giderek gerginleşen siyasi olaylardan ve buhranlardan etkilenmiş, İttihat ve Terakki'nin sert mizacı ile karşılaşarak zamanla sesi kısılmıştır. Tabii Osmanlı Sosyalist Fırkası'nın toplumda karşılık bulamaması ve Osmanlı toplumunda sınıf bilincinin oluşmamış olması, partinin ölü olarak doğmasına sebep olmuştur. Bu durumun farkına varan İştirakçi Hilmi, davası için yeni bir yol belirlemiş ve toplumun yumuşak karnı olan din üzerinden halka inmeye çalışmıştır. "Şura-yı Ümmete Cevap" adlı yazısında İslam ve komünizmin çatışmadığını, hatta ikisinin uyum içinde olduğunu anlatarak taraftar toplamak istemiş fakat bunda başarısız olmuştur. Buna ek olarak Osmanlı Sosyalist Fırkası yurtdışında da örgütlenme yoluna giderek Paris'te yaşayan Dr. Refik Nevzat ile iletişime geçmiş ve partinin hariçteki şubesini burada kurmuştur. Lakin partinin Osmanlı sınırlarındaki başarısızlığı, hariçteki şubesinde de görülmüş ve kendine bir taban yaratamamıştır.

Osmanlı Sosyalist Fırkası için sonun başlangıcı ise Mahmut Şevket Paşa'nın 11 Haziran 1913 tarihinde katledilmesiyle başlamıştır. Paşanın muhalifler tarafından pusuya düşürülerek öldürülmesi, İttihatçıları daha sert politikalar uygulama yoluna itmiş ve tüm muhalefet sindirilmiştir. Bu sindirilenler arasında Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile açık bir ittifak halinde olan Osmanlı Sosyalist Fırkası da bulunmaktadır. Nihayetinde Osmanlı'daki sosyalist hareket bir süreliğine uyku dönemine girmiştir.

30 Ekim 1918 tarihiyle birlikte Cihan Harbi'nin Osmanlı Devleti için nihayete ermesi, aynı zamanda İttihat ve Terakki'nin de nihayete ermesi anlamına gelmekteydi. Bu süreçte İttihat ve Terakki feshedildi ve İstanbul'un İtilaf kuvvetlerince kontrole alınmasından sonra İttihatçılar

² Nurullah Çayın "1960'larda Sosyo-Politik Ortam ve Türkiye İşçi Partisi'nin TBMM'de Temsiliyeti", Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 38, 39.

³ Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1920)*, Ankara, Ankara Üniversitesi-Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1967, ss.20-22.

⁴ Ertuğrul Cesur, "Osmanlı Dönemi Sosyalizm Tartışmaları ve İştirak Kavramı", Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 5/3, 2017, s.873.

yeraltı faaliyetlerine inmek zorunda kaldı. Bu durum ise önceki dönemlerde sindirilen muhalif cereyanların tekrar canlanmasına olanak sağlıyordu.

Mahmut Şevket Paşa'nın katledilmesinden sonra İttihat ve Terakki'nin sert muhalefeti ile tanışan İştirakçi Hilmi, mütareke döneminde siyasal hayata bu sefer de Türkiye Sosyalist Fırkası girdi. Fırka, önceki dönemlerine göre maddi olarak daha kuvvetli bir konumdaydı. Öyle ki fırkanın merkez binası daha iyi koşullardaki bir yere taşındı. Buna ilave olarak İştirakçi Hilmi'ye özel bir araç satın alındı.⁵ Sosyalist yazarlar tarafından sosyalizmi bilmediği ileri sürülen İştirakçi Hilmi'nin, bu denli madde içeren hamleleri şüphesiz ki eleştirileri doğrulamaktadır. Nihayetinde parti içerisinde diktatörleşen tutumları da yaşananların üzerine eklenince yalnızlaşan İştirakçi Hilmi, sosyalist hareketini herhangi bir noktaya taşıyamadı ve partisi, başarısız bir deneyim olarak Türk sosyalist hareketi tarihinde yer aldı. Yine mütareke döneminde, eski bir İttihatçı olan Dr. Hasan Rıza tarafından "Sosyal Demokrat Fırkası" kurulmuş olsa da hiçbir etkinlik göstermeden ortadan kayboldu.

Sonuç olarak 1908-1920 yılları arasında Türk siyasal hayatının resmen tanıştığı sosyalist hareketler toplumda ve işçi sınıfında bir karşılık bulamayarak yok oldu. Fakat Bolşeviklerin Ekim Devrimi ile birlikte iktidara yürümeleri, bu akımın Türkiye'de canlı kalmasına neden oldu. Bunun üzerine Osmanlı Devleti'nin emperyalist güçler tarafından yağmalanması, elit kesimde bir travma yarattı ve "Acaba sosyalist bir devrim kurtarıcı olur mu?" sorusunu akıllara getirdi. Böylece Türkiye'deki sosyalist hareketlerin ikinci perdesi diyebileceğimiz Yeşilordu Cemiyeti meydana geldi. (Devamı bir sonraki yazımızda.)

Burak Candemir, "II. Meşrutiyet'in İlanından Millî Mücadele Dönemine Kadar Sosyalist Hareketler" <https://www.fikirtepedi.com/tarih/turk-sosyalist-hareketinin-serencami-uzerine-1908-1971/> (Yayın Tarihi: 11 Ağustos 2024).

---

⁵ İştirakçi Hilmi'nin mütareke döneminde İngilizler ile iyi ilişkiler yürüttüğü bilinmektedir.